
Syntymästä kuolemaan, oikeudesta informaatioon

Ahti Saarenpää 60 vuotta

Toimituskunta

Aulis Aarnio

Urpo Kangas

Rauno Korhonen

Heikki E. S. Mattila

Tuulikki Mikkola

Tilausosoite

Suomalainen Lakimiesyhdistys

Kasarmikatu 23 A 17

00130 Helsinki

p. (09) 6120 300

f. (09) 604 668

sly@lakimies.org

www.lakimies.org

Kannen suunnittelu: Heikki Kalliomaa

© Suomalainen Lakimiesyhdistys ja kirjoittajat

ISSN 1458-0446

ISBN 951-855-264-9

Gummerus Kirjapaino Oy, Vaajakoski 2006

Sisällys

SIVILIOIKEUS

<i>Aulis Aarnio</i> : Muisteluksia matkan varrelta	9
<i>Aulis Aarnio</i> : Tekijänoikeudet ja perustuslaki	13
<i>Markku Helin</i> : Sukupolvien väliset eturistiriidat perheoikeudessa	27
<i>Urpo Kangas</i> : Jäämistöositus ja -erottelu, maksuväliintulo ja lesken suoja	43
<i>Asko Lehtonen</i> : Oikeuden saatavuudesta perheoikeudellisissa hakemusasioissa	63
<i>Tapani Lohi</i> : Ainoalle rintaperilliselle annettu lahja	85
<i>Heikki E. S. Mattila</i> : De Latinitate recentiorum doctrinarum ad iura hereditaria pertinentium	113
<i>Tuulikki Mikkola</i> : Kansainvälisen sääntelyn tehtävistä parisuhde- ja jäämistöoikeudessa	137
<i>Anna Mäki-Petäjä-Leinonen</i> : Vanhuuden ennakkointia – välineenä edunvalvontavaltuus	149
<i>Kari Nuotio</i> : Havaintoja holhousviranomaisen lupa-asiaassa	169
<i>Désirée Söderlund</i> : Balzac, avioehto ja kosto	189
<i>Pekka Tuunainen</i> : Perinnöstä luopumisen pätemättömyys sekä vilpittömän mielen suoja	203
<i>Pertti Välimäki</i> : Perusasioita täytäntöönpanokiellosta korkeimmassa oikeudessa	225

OIKEUSINFORMATIIKKA

<i>Ari Koivumaa – Rauno Korhonen</i> : Ahti Saarenpää suomalaisen oikeusinformatiikan tienraivaajana	241
<i>Jon Bing</i> : Calculating the cases of the widow Brandt	255
<i>Peter Blume</i> : Fortiden, fremtiden og den personlige integritet	267
<i>Wolfgang Mincke</i> : Die Kohärenz juridischer Aussagen	287

<i>Tuomas Pöysti</i> : Oikeudellisen tiedon niukkuus ja henkilötietojen suoja	303
<i>Jari Råman</i> : Yleislaki, yleiset opit ja vaikutusten arviointi – ehdotuksia tietoturvallisuuden sääntelyn kehittämiseksi	329
<i>Dag Wiese Schartum</i> : Om barns rett til personvern	351
<i>Peter Seipel</i> : Integritetskydd och folkets röst	367
<i>Annamari Turunen</i> : Aineettomuus, oikeuksien hallinnointi ja yhteiskäyttö	385
Ahti Saarenpään curriculum vitae ja valikoitu bibliografia	399
Kirjoittajat	401

Balzac, avioehto ja kosto

JOHDANTO

Tämän artikkelin keskeisiä teemoja ovat oikeudellisten ongelmien ajattomuus, riippumattomuus ajasta ja paikasta, ja oikeudellisten aatteiden reseptio. Lähestyn näitä teemoja Balzacin avulla analysoimalla hänen pienoisromaaniaan ”Le Contrat de mariage”.¹ Vaikka teos on kaunokirjallinen, sen draamalliset perusratkaisut ovat puhtaasti oikeudellisia. Erityisesti perhe-, perintö- ja holhousoikeudesta kiinnostunut lukija löytää mielenkiintoisia kysymyksiä romaanin tarinasta. Näiden oikeudellisten ongelmien tuttuus on ainakin pohjoismaiselle lukijalle ällistyttävää. Onko kysymys sattumasta, vai voisiko olla niin, että Ranskan Code Civil vuodelta 1804 on vaikuttanut esikuvana pohjoismaisiin aviovarallisuusjärjestelmiin? Millaisia yhdenmukaisuuksia on nähtävissä romaanissa kuvatun perheoikeuden ja voimassa olevan suomalaisen perheoikeuden välillä? Millä tavalla tavalliset ihmiset voivat hyödyntää oikeudellisia keinoja oman ja perheensä taloudellisen tulevaisuuden turvaamiseksi avioliitossa ja avioliiton jälkeen? Pitäisikö avioliitto-oikeudessa asettaa rajoja sopimusvapauden periaatteelle? Onko avioliiton heikomman osapuolen asema riittävässä määrin turvattu avioliitto-oikeudessa?

Ensimmäinen sana Honoré de Balzacista.²

¹ Kirjoitukseni pohjautuu esitelmäni ”On Balzac, Le Contrat de mariage”, jonka pidin Nordic Network for Law and Literature -verkoston järjestämässä seminaarissa Oñatissa 30.3.–2.4.2006. Kirjoitukseni lähde on teos Balzac, Honoré de: *Le Contrat de mariage précédé de Une double famille et suivi de L’interdiction*. Éditions, Gallimard, 1973. Käännös englannista suomeksi on minun tekemäni. Suomenkielisen tekstin viimeistelyssä olen saanut apua professori Urpo Kankaalta. Kiitän häntä lämpimästi saamastani avusta.

² Balzacin elämäkertatiedoista ks. lähemmin Zweig, Stefan: *Balzac, Le roman de sa vie. Traduit de l’allemand par Fernand Delmas*. Bermann Fischer Verlag A.B., Stockholm, 1946. Édi-

Balzac syntyi 20.5.1799. Vuosina 1815–1819 hän luki lakia ja työskenteli kahdessa lakiasiantoimistossa. Vuonna 1819 hän pyysi vanhemmiltaan luvan saada keskeyttää lakimiesuransa. Balzac vaati vanhempiaan suostumaan siihen, että hän saisi ryhtyä kirjailijaksi. Pyyntö järkytti hänen vanhempiaan, erityisesti hänen äitiään, jonka kanssa Balzacilla oli hankala suhde. Balzac velkaantui pahasti toimiessaan kirjankustantajana (1825), kirjanpainajana (1826) ja kirjasinvalimon omistajana (1827). Balzacin elämän loppupuolella hänen äitinsä otti hoitaakseen hänen suuret velkansa.

Sekamelskaisen elämänsä aikana Balzacilla oli monta naissuhdetta. Elämänsä loppupuolella hän solmi avioliiton unelmiensa prinsessan – madame Hanskan – kanssa, joka oli varakas leski Ukrainasta. Balzac alkoi kirjoittaa novelleja ja romaania noin vuonna 1817 ja kirjoitti elämänsä loppuun asti. Balzac myötävaikuttanut myös aktiivisesti tekijänoikeutta koskevan lainsäädännön kehittämiseen kirjailijoille myönteisempään suuntaan. Balzac kuoli 18.8.1850.

Balzacia voi varauksetta kutsua suureksi kirjailijaksi.³ Hän oli taitava ihmisten tarkkailija ja ymmärsi hyvin yhteiskunnallista todellisuutta. Balzac käsitti jo lakimieskoulutuksensa vuoksi selkeästi sen, miten lait vaikuttavat ihmisten elämään. Hän ei ollut romantikko, vaan pikemminkin naturalisti ja realisti. Hän halusi romaaneissaan kuvata ihmisiä sellaisina kuin he ovat – itsekkäinä, epärehellisinä ja ahneina. Mutta ei pääsääntöä ilman poikkeusta. Balzacin päähenkilöiden joukossa on myös idealistisia yksilöitä, kuten esimerkiksi Paul de Manerville romaanissa *Le Contrat de mariage*. Balzacin romaaneissa idealistiset henkilöt päätyvät usein manipulatiivisten henkilöiden uhreiksi.

Artikkelin teeman kannalta on tarpeellista kuvata muutamin sanoin sitä yhteiskuntaa, jossa Balzac eli. Ranska koki monenlaisia yhteiskunnallisia vaiheita 1700-luvun loppupuolella ja 1800-luvun alkupuolella: Bourbonien aikakausi (–1789), vallankumouksen vuodet (1789–1792), ensimmäinen tasavalta (1792–1803), ensimmäinen keisarikunta (1804–1814, 1815), restauraation aika (1814–1830), heinäkuun monarkia (1830–1848), toinen ta-

tions Albin Michel, 1950, pour la traduction française. Jäljempänä käyttämäni ammattinimikkeet ”kirjankustantaja”, ”kirjanpainaja” ja ”kirjasinvalimon omistaja” olen poiminut edellä mainitun teoksen suomennoksesta: Zweig, Stefan: Balzac, Suuren kirjailijan elämä. Suomentanut Olli Nuorto. Kaupparehti Oy:n Kirjapaino, Helsinki, 1948, s. 101.

³ Balzacin romaaneista monet käsittelevät ihmisten oikeudellisia ongelmia. Balzacin tuotannon tätä puolta on tarkemmin tarkasteltu väitöskirjassa Saint-Germès, Madeleine: Balzac considéré comme historien du Droit. Besançon, Imprimerie de l'Est, 1936.

savalta (1848–1851) ja toinen keisarikunta (1852–1870).⁴ Ranskan poliittisen kehityksen suurena muutostekijänä oli 1700-luvulla alkunsa saanut valistus – *siècle des lumières*. Tästä ajattelutavan muutoksesta alkoi eurooppalaisten valtioiden nykyaikaistuminen.⁵ Ranskassa tärkeitä virstanpylväitä olivat Ihmisoikeuksien julistus vuodelta 1789 ja Code Civil vuodelta 1804. Vapauden, veljeyden ja tasa-arvon poliittisista ideaaleista tuli ranskalaisen yhteiskunnan oikeudellisen ja taloudellisen kehityksen johtavia periaatteita.

ROMAANIN JUONI

Balzacin pienoisromaani ”Le Contrat de mariage” ilmestyi vuonna 1835. Romaanin tapahtumat sijoittuvat vuosille 1821–1827. Ranskan historiassa tuota ajanjaksoa on tapana nimittää restauraatioksi. Romaani on mainio esimerkki oikeudellisten aiheiden käsittelystä kirjallisuudessa. Se kertoo tarinan siitä, miten luonteeltaan manipulatiivinen madame Évangélista käyttää oikeudellisin keinoin hyväkseen luonteeltaan idealistista kreivi Paul de Manervilleä.

Paul de Manerville on varakas nuori mies, joka haluaa mennä naimisiin. Vietettyään muutamia vuosia ulkomailla ja Pariisissa hän muuttaa maatilalleen Bordeaux’hon. Paul on saanut maatilalan perintönä vuonna 1813 kuolleelta isältään.

Paul rakastuu nuoreen ja kauniiseen Natalie Évangélistaa, madame ja monsieur Évangélistan tyttäreeseen. Monsieur Évangélista oli varakas kauppias, joka on kuollut vuonna 1813 jättäen jälkeensä suuren perinnön tyttärelleen. Natalie on alaikäinen ja ikänsä vuoksi kykenemätön hallitsemaan perimäänsä omaisuutta. Madame Évangélista Natalien lakimääräisenä holhojana vastaa Natalien perinnön hoitamisesta. Myös Évangélistan perhe asuu Bordeaux’ssa.

⁴ Ranskan historiaa koskevat tiedot olen poiminut kirjasta: Mathieux, Jean: Histoire de France. Hachette Livre, Paris, 1996. Aikakausien suomenkieliset nimet olen ottanut Facta Wsoy Tietopalvelun Internet-sivuilta <http://www.facta.fi/> (19.6.2006).

⁵ Ks. esimerkiksi Wieacker, Franz: A History of Private Law in Europe. Clarendon Press, Oxford, 1995. Sivulla 249 Wieacker toteaa: ”...the Enlightenment was a moral, ultimately religious breakthrough to a new attitude to life, which was to produce a vast change in public thought and enormous reforms in public life.”

Leskivaimo madame Évangélista on tottunut elämään ylellistä elämää ja hän on totuttanut myös Natalien tuhlailevaan elämäntapaan. Monsieur Évangélistan kuoleman jälkeen madame Évangélistalla ei ole ollut omia tuloja. Hän on käyttänyt melkein koko Natalien perinnön heidän jokapäiväiseen elämäänsä. Madame Évangélista ei ole tehnyt perukirjaa miesvainajansa omaisuudesta, eikä myöskään laatinut lain edellyttämiä holhoustilejä Natalien omaisuuden hoidosta.

Paul pyytää tättään puhumaan madame Évangélistan kanssa toiveestaan saada solmia avioliitto Natalien kanssa. Madame Évangélista suhtautuu asiaan myönteisesti. Paulin tati ymmärtää heti madame Évangélistan tukalan tilanteen. Tati neuvoo Paulia tekemään avioehdon ja käyttämään de Marnervillen suvun vanhaa luotettavaa perhelakimiestä – notaari Mathiasta – apunaan avioehdon kirjoittamiseen liittyvissä oikeudellisissa ongelmissa. Madame Évangélista ei pidä ajatuksesta, mutta ei myöskään voi kieltäytyä siitä huonon neuvotteluasemansa vuoksi ja niin hän sanookin, että hänkin tulee käyttämään heidän perheensä omaa lakimiestä. Madame Évangélista valitsee nuoren lakimiehen, notaari Solonet’n edustamaan Natalieta avioehdon sisältöä koskevissa neuvotteluissa. Madame Évangélista vaatii, että Natalie saa solmia avioliiton rajoittamattomin oikeuksin.

Avioehtosopimusneuvotteluihin osallistuvat Paul ja Mathias sekä Natalie, madame Évangélista ja Solonet. Mathias ymmärtää välittömästi, miten tärkeitä on ryhtyä toimenpiteisiin Paulin omaisuuden suojelemiseksi tuhlailevan elämäntyylin omaksunutta madame Évangélistaa ja hänen kevytmielistä tyttärtään vastaan. Mathias välittää Paulille tiedon taloudellisten turvatoimenpiteiden tärkeydestä. Madame Évangélista ymmärtää, että Mathias on huomannut hänen ongelmansa ja että Mathias on kertonut Paulille Évangélistan perheen ongelmista. Madame Évangélista kokee tulleen syvästi loukatuksi. Tästä saa alkunsa madame Évangélistan syvä viha Paulia kohtaan. Solonet ymmärtää, että madame Évangélista pyrkii järjestämään Paulin sellaiseen asemaan, että hän tavalla tai toisella saa maksaa madame Évangélistan ja Natalien elinkulut elämänsä loppuun asti.

Madame Évangélista ei siis suostunut siihen, että Natalien avio-oikeutta rajoitettaisiin. Mathias piti tärkeänä, että kummankin puolison omaisuus luetellaan avioehdossa. Myönnytyksenä madame Évangélistalle Paul suostui vapauttamaan madame Évangélistan velvollisuudesta antaa holhoojan tilit Natalien omaisuuden hoidosta. Natalien avioliittoon tuoma omaisuus koostui pääasiallisesti madame Évangélistan koruista ja rahoista, jotka saatiin madame Évangélistan ja Natalien kodin myymisestä. Paul puolestaan omisti

muutamia maatiloja ja asunnon Pariisissa. Avioehdossa Paul ja Natalie suosivat majorat-säätiön perustamiseen. Merkittävä osa Paulin ja Natalien omaisuudesta tulisi majorat-säätiön omistukseen ehdoin, että omaisuuden tuotto kuuluu Paulille ja tämän kuoltua hänen vanhimmalle pojalleen (primogenituura- eli esikisoikeus).

Muutama päivä ennen avioliiton solmimista Évangélistan perhe järjestää juhlat. Tarkoitus on, että Paul ja Natalie allekirjoittaisivat avioehdon juuri ennen juhlan alkamista. Tässä tilanteessa madame Évangélista ymmärtää Mathiaksen oveluuden. Hän on raivoissaan Solonet'lle ja syyttää tätä taidottomuudesta. Kääntein seurauksena avioehtoon tehdään lisäys, jonka mukaan Paulin kuollessa vailla miespuolista perijää tai jättäen jälkeensä vain tyttäriä, Natalie saa merkittävän osan säätiöidystä omaisuudesta. Paul ja Natalie allekirjoittivat avioehdon siihen tehdyllä lisäyksellä. Madame Évangélista päättää kostaa Paulille. Avioliiton solmimista edeltävänä iltana hän neuvoo Natalieta olemaan Paulin vaimo, mutta ei hänen rakastajattarensa.

Viisi vuotta myöhemmin Paul tulee käymään vanhan perhelakimiehensä Mathiaksen luona. Paul kertoo, että hän on Natalien tuhlailevan elämäntavan vuoksi joutunut vastuuseen suurista veloista. Hän ei ole pystynyt sanomaan ei Natalien menoille, koska hän rakastaa tätä. Heillä ei ole lapsia. Paul on järjestänyt heille asumuseron (*séparation de corps*) ja omaisuusyhteyden lakkauttamisen (*séparation de biens*). Paul aikoo lähteä pois Ranskasta ja matkustaa siirtomaihin luodakseen siellä uuden varallisuuden. Hän unelmoi palaavansa takaisin Natalien luokse varakkaana miehenä, joka voisi turvata tälle huolettomat päivät tämän loppuelämäksi.

Juuri ennen laivan lähtöä Paul saa kaksi kirjettä, mutta hän ei jaksakaan lukea niitä välittömästi. Hän lukee ne vasta, kun laiva on jo aavalla merellä. Lukiessaan Paul ymmärtää epäonnensa koko laajuuden. Natalie kirjoittaa, että hän on raskaana ja että hänellä ei enää ole tarvetta elää tuhlailevasti. Natalie kertoo aikovansa muuttaa Pariisista Paulin maatilalle Bordeaux'hon ja elää siellä äitinsä kanssa. Paulin paras ystävä Henry de Marsay kirjoittaa ja kertoo Paulille totuuden. Madame Évangélista on käyttänyt Paulia taloudellisesti hyväkseen. Madame Évangélistasta on Solonet'n järjestämin erilaisin oikeudellisin keinoin tullut Paulin päävelkoja. Nataliella on rakastaja nimeltä Félix de Vandenesse. Ensimmäistä kertaa elämässään Paul suuttuu. Hän kysyy itseltään: "Que leur ai-je fait?" (Mitä minä olen tehnyt heille?)

AJATUKSIA ROMAANIN OIKEUDELLISISTA KYSYMYKSISTÄ

Romaanin lukija voi hämmästellä, miten nykyaikaisilta Balzacin romaanissa esille tuomat oikeudelliset kysymykset vaikuttavat. Romaanissa käsitellään lakimiesammatin eettisiä kysymyksiä, tarvetta turvata oma ja perheen taloudellinen tulevaisuus avioliitossa ja avioliiton päättymisen jälkeen, avioliittoon syntyvien lasten etujen turvaamista, holhoustilien tarpeellisuutta, jäämistöjen selvittämistä, perimystä ja velkaongelmien hoitamista.

Lakimiesammatin eettiset kysymykset

Romaani sivuaa lakimiesten toiminnan eettisiä kysymyksiä. Mathias on oikeudellisiin kysymyksiin hyvin perehtynyt rehellinen vanha mies. Hänelle asiakkaan edusta huolehtiminen on asioista kaikkein tärkein. Solonet puolestaan on kunnianhimoinen nuori mies, jonka mielenkiinto suuntautuu rahan tekemiseen. Madame Évangélista pettyy syvästi Solonet'hen, kun hän ymmärtää, että tämä ei ole perehtynyt majorat-säätiöitä koskevaan lainsäädäntöön. Paineen alla Solonet onnistuu saamaan avioehtoon Natalien edun mukaisen lisäyksen (ilman miespuolista perillistä Natalie perii miehensä ja jos on vain tyttäriä, majorat-järjestely on mitätön). Natalien solmittua avioliiton ja ryhdyttyään ylettömään kuluttamiseen, madame Évangélista käyttää Solonet'n järjestämiä bulvaaneja Paulin pahaan velkaannuttamiseen.

Epärehelliset asianajajat olivat vakava ongelma Ranskassa tuohon aikaan, ja vuonna 1843 ongelmaa yritettiin ratkaista säätämällä laki asianajajia koskevasta valvontajärjestelmästä.⁶ Suomessa nykyinen laki asianajajien toiminnan valvomisesta on vuodelta 1958 (asianajajista annettu laki 496/1958). Asianajajaksi voidaan hyväksyä vain rehelliseksi tunnettu lakimies. Suomen Lakimiesliitto on hyväksynyt lakimiehille tarkoitetut eettiset ohjeet (nykyiset ohjeet ovat vuodelta 1995). Lakimiehen on toimittava oikeudenmukaisesti ja tavoiteltava oikeudenmukaista lopputulosta.

⁶ Saint-Germès s. 34.

Miksi madame Évangélistalla on niin vaikutusvaltainen asema?

Vastaus kuuluu: Natalie on alaikäinen. Natalie oli noin 20 vuoden ikäinen kun hän tapasi Paul de Manervillen. Code Civilin mukaan alaikäinen tuli täysi-ikäiseksi kahdenkymmenennen ensimmäisen elinvuotensa päätyttyä (siis täyttäessään 22 vuotta).⁷ Code Civil määräsi myös, ettei alaikäinen saanut solmia avioliittoa ilman vanhempiensa lupaa.

Lisäksi asiassa oli muitakin vakavia ongelmia. Madame Évangélista ei ollut laatinut perukirjaa edesmenneen puolisonsa monsieur Évangélistan kuolinpesään sisältyneestä omaisuudesta. On mysteeri, miten hän onnistui laiminlyömään tämän velvollisuutensa, koska Code Civilin mukaan kuolinpesien omaisuudesta tuli laatia perukirjaa vastaava luettelo kolmen kuukauden kuluessa vainajan kuolemasta. Myös Mathias oli ymmällään, eikä hän saa vastausta kysymykseensä, mitä paikallinen verotoimisto oli sanonut asiasta. Madame Évangélista on jättänyt lisäksi holhoustilit tekemättä. Leskirouvan laiminlyönti ei kuitenkaan rikkonut lakia, koska lopullinen tili tuli antaa Natalielle itselleen vasta siinä vaiheessa, kun hän tuli täysi-ikäiseksi.

Monsieur Évangélistalla ei ollut ollut vaikeuksia rahoittaa madame Évangélistan ja Natalien ylellistä elämää. Monsieur Évangélistan kuoleman jälkeen madame Évangélista ei muuttanut elintapojaan vaan jatkoi yletöntä kulutustaan tyttärensä perimillä varoilla. Natalie oli perinyt isältään noin 3 200 000 frangia. Avioehdon allekirjoittamispäivänä Nataliella oli enää jäljellä noin 120 000 frangia.⁸

Madame Évangélista halusi saada Natalien naimisiin. Paulin kosinta ilahdutti madame Évangélistaa, joka eli pelossa, että kaikki saisivat ennemmin tai myöhemmin tietää hänen tukalasta tilanteestaan. Madame Évangélista onnistui saamaan vapautuksen velvollisuudestaan antaa holhoustilit ja velvollisuudestaan korvata aiheuttamansa vahinko. Paul vapautti hänet allekirjoittamalla avioehdon. Code Civilin mukaan Nataliestä tuli täysi-ikäinen, kun hän solmi avioliiton.

Code Civilin periaatteet kuolinpesän osakkaiden velvollisuudesta laatia perukirja vainajan varoista ja veloista sekä holhoojan velvollisuudesta antaa holhoustilit ja velvollisuudesta korvata aiheuttamansa vahinko sisältyvät

⁷ Code Civil (lakikokoelma vuodelta 1822), artikla 488.

⁸ Le Contrat de mariage s. 199.

myös Suomen lakiin. Vuoden 1965 perintökaari määrää perillisille ja eloonjääneelle puolisolle velvollisuuden laatia perukirja vainajan jälkeen. Perunkirjoitus on pidettävä kolmen kuukauden kuluessa vainajan kuolemasta ja perukirja on annettava verotoimistolle kuukauden kuluessa perunkirjoituksesta. Vanha holhouslaki vuodelta 1898 velvoitti holhoojan vuosittain antamaan tilin hoidossaan olevasta omaisuudesta. Tämä laki kumottiin 1 päivänä joulukuuta 1999 voimaan tulleella lailla holhoustoimesta (442/1999). Holhoustoimesta annetun lain mukaan edunvalvojalla (siis entisellä holhoojalla) on myös velvollisuus antaa päätösti silloin, kun hänen tehtävänsä päättyy. Jotta asia hoituisi, laki velvoittaa antamaan päätöstitin holhousviranomaiselle. Uudessa laissa on myös säädetty selkeämmin edunvalvojan velvollisuudesta korvata aiheuttamansa vahinko. Avioliiton solminut alaikäinen pysyy alaikäisenä avioliitosta huolimatta, mutta vapautuu vanhempiensa huollosta. Alaikäiset, siis myös avioliiton solmineet alaikäiset, tulevat täysi-ikäisiksi täyttäessään 18 vuotta. Vuonna 1929 annetun avioliittolain mukaan alaikäinen voi solmia avioliiton vain oikeusministeriön luvalla. Jos alaikäinen haluaa solmia avioehdon, hän tarvitsee siihen edunvalvojansa luvan. Alaikäisen edunvalvojina ovat hänen vanhempansa. Vanhan holhouslain alkuperäisen 16 §:n mukaan alaikäinen tuli täysi-ikäiseksi, kun hän täytti 21 vuotta (*joka ei ole täyttänyt yhtäkolmatta vuotta, olkoon holhottava*). Myöhemmin vanhaa lakia muutettiin osittaisuudistuksilla ja täysi-ikäisyysrajaksi säädettiin 18 vuotta.⁹ Myös uusi holhoustoimesta annettu laki asettaa täysi-ikäisyysrajan 18 vuoteen (2 §).

Aviovarallisuusjärjestelmät ja avioehto

Mathias neuvoo Paulia solmimaan avioehdon, joka korvaa omaisuuden yhteisyyden avioliitossa omaisuuden erillisyydellä. Madame Évangélista kuitenkin vaatii, että Natalien saa solmia avioliiton täysin oikeuksin.¹⁰ Syyksi Madame Évangélista sanoo, että heillä on espanjalaiset juuret, minkä vuoksi Natalien tulee saada solmia avioliitto espanjalaiseen tapaan eli suunnittele-

⁹ Ks. holhouslain 16 §:n muutokset 343/1969 (*joka ei ole täyttänyt kahtakymmentä vuotta on holhouksen alainen*), 457/1976 (*joka ei ole täyttänyt kahdeksaatoista vuotta, on holhouksen alainen*) ja 368/1983 (*vajaavaltainen on henkilö, joka ei ole täyttänyt kahdeksaatoista vuotta*).

¹⁰ Balzac s. 157: ”... dit Solonet à Mathias ... Nous nous marions avec nos droits sous le régime de la communauté ...”.

matta tulevaisuutta etukäteen. Mathias oivaltaa välittömästi, minkä vuoksi ehdotus on tehty. Madame Évangélista haluaa, että Paulin ja Natalien avioliitossa aviovarallisuusjärjestelmänä on omaisuuden yhteisyys. Mathias vastaa, että Paulin ja Natalien avioliitto solmitaan Ranskassa ja ranskalaiseen tapaan. Ranskassa avioliittoon aikovien on aina suunniteltava tulevaisuutensa etukäteen. Ranskalaisen tavan mukaisesti on ryhdyttävä kaikkiin niihin oikeudellisiin järjestelyihin, jotka ovat tarpeen molempien puolisoitten taloudellisen hyvinvoinnin turvaamiseksi avioliitossa. Mathias sanoo: ”...nous faisons les affaires de trois générations.”¹¹

Code Civilin (1804, 1822) pääsääntö on omaisuuden yhteisyys. Karkeasti ottaen tämä tarkoittaa, että aviomiehen ja aviovaimon omaisuudet muodostavat yhden yhteisen omaisuuden (pesän, oikeushenkilön). Kummallakin puolisoilla on yhtä suuri osuus pesän omaisuuteen – 1/2 ja 1/2. Aviomiehellä on yksinomainen oikeus hallinnoida ja edustaa pesää. Toisen puolison kuollessa tai avioerossa omaisuus jaetaan 1/2 ja 1/2.

Avioliittoon aikovilla oli oikeus tehdä avioehto (sopimus) ennen avioliiton solmimista. Sillä määrättiin, että omaisuuden yhteisyyden sijasta puolisoitten aviovarallisuusjärjestelmäksi tulee omaisuuksien erillisuus. Code Civilin mukaan tarjolla oli kaksi vaihtoehtoa: joko ns. dotaali-järjestelmä (vaimon myötäjäiset¹²) tai täydellinen omaisuuksien erillisuus. Dotaali-järjestelmä merkitsi, että vaimo toi omaisuutta avioliittoon. Tämä omaisuus tuli käyttää hänen elatustaan varten. Omaisuus oli hänen, mutta aviomies vastasi sen hallinnoimisesta. Täydellinen omaisuuksien erillisuus tarkoitti sitä, että kumpikin puolisoista piti oman omaisuutensa avioliitossa ja vastasi myös yksin sen hallinnoimisesta.

Suomalainen lakimies tunnistaa tarinasta monta mielenkiintoista oikeudellista kysymystä. Suomessa säädettiin vuonna 1889 laki aviopuolisoiden omaisuus- ja velkasuhteista (AOL). Pääsääntö AOL:ssä oli sama kuin Code Civilissä (1804, 1822): avioliitossa vallitsi omaisuuden yhteisyys. Puolisoiden omaisuudet muodostivat yhden pesän (oikeushenkilön). Molempien osuus (naimaosa) pesässä oli 1/2.¹³ Puolisot olivat yhdessä vastuussa ve-

¹¹ Balzac s. 168 (vapaa käännös: ”...olemme suunnittelemassa kolmen sukupolven hyvinvointia”).

¹² Facta Wsoy Tietopalvelun mukaan myötäjäisillä tarkoitetaan vuoden 1734 lain mukaan omaisuuserää, jonka vanhemmat antoivat lapsensa käytettäväksi tämän mennessä naimisiin – <http://www.facta.fi/>.

¹³ Hakkila, Esko (toim.): Lakiasian käsikirja. WSOY, Porvoo, 1938, s. 704.

loista. Miehellä oli yksinomainen oikeus hallinnoida pesän omaisuutta. Kuoleman tai avioeron sattuessa pesä jaettiin pääsääntöisesti 1/2 ja 1/2.

Avioliitossa olevien naisten aseman parantamiseksi Suomessa säädettiin uusi avioliittolaki (234/1929) vuonna 1929.¹⁴ Uudessa laissa aviovarallisuusjärjestelmäksi tuli ns. lykätty yhteisyyden periaate¹⁵ eli suomalaisittain sanottuna avio-oikeusjärjestelmä. Tämä uudistus oli 1800-luvun loppupuolella alkunsa saaneen yhteispohjoismaisen lainvalmisteluyhteistyön tulos.¹⁶

Lykätyn omaisuuden yhteisyyden järjestelmän pääperiaatteet ovat seuraavat. Avioliiton solmimisella puoliset saavat avio-oikeuden toistensa omaisuuteen. Avioliiton aikana avio-oikeudella ei ole oikeudellisia vaikutuksia puolisoiden omaisuussuhteisiin – kumpikin on avioliiton solmimisen jälkeenkin oman omaisuutensa yksinomistaja. Kumpikin puoliso vastaa yksin omista veloistaan. Ositusperusteen syntyhetken jälkeen täydellinen omaisuuden erillisyyss- ja velkojen erillisyyss hävytetään toimittamalla omaisuuden ositus. Osituksessa kumpikin puoliso voi vaatia avio-oikeuden toteuttamista. Asia voidaan havainnollistaa seuraavalla esimerkillä. A ja B ovat avioliitossa keskenään. A omistaa 1 000 euroa ja B 2 000 euroa. He panevat avioeroasian vireille käräjäoikeudessa ja saavat oikeuden toimittaa osituksen. Lainmukaisessa osituksessa kummallakin on oikeus saada 1 500 euroa (1 000 + 2 000:2 = 1 500); koska B on varakkaampi, hänen on maksettava tasinkona A:lle 500 euroa. A:n ja B:n 1 500 euron suuruista laskennallista erää kutsutaan avio-osaksi, siis laskennallisesti katsoen osaksi yhteisestä omaisuudesta. Avio-osan käsitteellä on selkeät juurensa naimaosan käsitteessä.

Puolisoilla on oikeus solmimallaan avioehdolla korvata avio-oikeuspohjainen järjestelmä omaisuuden erillisyyperiaatteen varaan rakentuvalla järjestelmällä. Avioehto voidaan solmia ennen avioliiton solmimista ja avioliiton aikana. Molempien avio-oikeuden poissulkeva avioehto tarkoittaa, että

¹⁴ Kangas, Urpo: Omaisuuden yhteisyydestä omaisuuden erillisyyteen. Helsingin yliopisto, Helsinki, 1996.

¹⁵ Ilmaisui ”lykätty yhteisyys” antaa virheellisen käsityksen Suomen säädetyin aviovarallisuusjärjestelmän pääsäännöstä, mutta toisaalta se myös antaa hyvän kuvan avio-oikeuden syntytaustasta. Eri valtioiden aviovarallisuusjärjestelmät voidaan karkeasti jakaa kolmeen luokkaan: omaisuuden yhteisyys, omaisuuksien erillisyyss ja lykätty omaisuuden yhteisyys. Viimeksi mainittu periaate on pääsääntönä Alankomaiden, Islannin, Norjan, Ruotsin, Saksan, Suomen, Tanskan ja Quebecin säädetyissä aviovarallisuusjärjestelmissä. Ks. Sivaramayya, B.: *Matrimonial Property Law in India*. Oxford University Press, 1999, s. 7–17.

¹⁶ Pöytäkirjat: Forhandlingerne paa det Første Nordiske Juristmøde i Kjøbenhavn den 22de–24de August 1872 (1872) ja Förhandlingar vid Andra Nordiska Juristmötet i Stockholm den 22–28 augusti 1875 (1876).

ositusperusteen synnyttyä toimitetaan ainoastaan puolisoiden omaisuuksien erottelu. Kumpikin pitää omistamansa omaisuuden. Tämä tarkoittaa, että A pitää omistamansa summan 1 000 euroa ja B omistamansa 2 000 euroa. Avioehdolla omaisuuden omistaja voi huolehtia siitä, ettei hänen omaisuutensa avioerossa mene toisen puolison velkojen maksuun. Jos toisella puolisoilla on velkoja, on suositeltavaa, että puoliset solmivat avioehdon. Syynä on yksinkertaisesti se, että velkaantunut puoliso saattaa hakea avioeroa yksinomaan sen vuoksi, että hän pääsisi eroon veloistaan. Tähän tavoitteeseen hän voisi päästä, jos varakkaampi puoliso olisi velvollinen antamaan hänelle riittävän suuren tasingon.

Esikoisoikeus

Bourbonien aikana – siis ennen vuoden 1789 vallankumousta – Ranskan perimysjärjestelmä pohjautui primogenituura-periaatteelle. Kysymyksessä oli vanhimman pojan esikoisoikeuden varaan rakentuva perimysjärjestelmä. Sukupolven vanhin poika peri suvun koko omaisuuden, mutta sai samalla myös velvollisuuden elättää sukulaisiaan ja vaimoan.

Vallankumous toi tasa-arvo-periaatteen perimysjärjestelmään. Vuoden 1804 Code Civilin mukaan vainajan kaikilla samaan parenteeiin kuuluvilla jälkeläisillä oli oikeus yhtä suureen osaan vainajan omaisuudesta. Vanha ja uusi aatelisto eivät kuitenkaan kannattaneet uutta tasajaon periaatetta. Jo vuonna 1807 lakia muutettiin siten, että perheiden sallittiin luoda sopimus-oikeudellisten järjestelyjen turvin ikuisia primogenituuria (*majorat*). Ajan kuluessa tasajaon periaatteesta tuli kuitenkin vallitseva ja majoraatit lakkautettiin uudistuksilla 1835, 1849 ja 1905.¹⁷

Suomessa ei ole ollut ranskalaista primogenituuraa vastaavaa järjestelmää. Sen sijaan on perintöoikeudessa ollut ratkaisuja, jotka selkeästi ovat suosineet vainajan miespuolisia jälkeläisiä.¹⁸

¹⁷ Majoraateista ks. Saint-Germès s. 70–78.

¹⁸ Ks. Hakkila s. 820. Vuoden 1734 lain mukaan poika peri kaksi kolmasosaa ja tytär yhden kolmasosan maalla olevasta omaisuudesta, mutta kaupungissa perintö meni heidän kesken tasan.

LOPUKSI

Balzacin *Le Contrat de mariage* -romaanissa kuvaamat ihmisten taloudelliset ongelmat ovat samoja ongelmia, joita nykypäivän ihmisillä on. Myös tänä päivänä on tärkeätä etukäteen suunnitella niin tulevaa verotustaan kuin omaa ja perheensä taloudellista tulevaisuutta avioliitossa ja avioliiton jälkeen.

Vuoden 1804 Code Civil tarjoaa oikeudellisia keinoja, jotka ovat samankaltaisia niille oikeudellisille ratkaisuille, jotka löytyvät tämän päivän Suomen perhe- ja jäämistöoikeudesta. Tämä ei ole pelkkää sattumaa. Ranskan Code Civil on merkittävästi vaikuttanut suomalaisen perhe- ja jäämistöoikeuteen.

Suomalaiset ovat tottuneet ajattelemaan, että lakiemme esikuvana on yleensä ollut ruotsalainen lainsäädäntö. Tämä on sinänsä totta. Suomi oli osa Ruotsin valtakuntaa 1200-luvulta vuoteen 1809. Mainittuna vuonna Suomesta tuli Venäjän keisarikuntaan kuuluva Suomen suurruhtinaskunta. Itsenäinen valtio Suomesta tuli vuonna 1917. Ruotsissa julkaistiin tärkeä yksityis- ja rikosoikeuteen painottuva säädös vuonna 1734.¹⁹ Tämä säädös toimi pitkään sovellettavana lakina Suomessa.

Vaikka käsitys siitä, että suomalainen lainsäädäntö pohjautuu suurelta osin ruotsalaiseen lainsäädäntöön, onkin totta, se on samalla puolittu. Se luo virheellisen mielikuvan siitä, että pohjoismainen lainsäädäntö olisi syntynyt jollakin tavalla itsenäisesti eurooppalaisen oikeuskulttuurin reuna-alueella. Tarkastelua onkin jatkettava syvemmälle ja kysyttävä, mikä vaikutti Ruotsin lakien sisältöön. Tiedämme, että pohjoismaiset lakimiehet ja silloiset Pohjoismaat 1800-luvulla olivat tyytymättömiä avioliittoa koskeviin vanhoihin lakeihin (Ruotsi-Suomessa vuoden 1734 naimiskaareen). Tiedämme myös, että Ruotsi sai uuden kuninkaan Ranskasta, Jean Baptiste Bernadotten (Kaarle XIV Juhana), joka vuodesta 1818 alkaen hallitsi kuninkaana Ruotsia ja Norjaa.

Oliko vuoden 1804 Code Napoleon tärkeänä esikuvana, kun Pohjoismaissa 1800-luvun loppupuolella ryhdyttiin valmistelemaan uusia aviovarallisuusjärjestelmää koskevia lakeja? Monet merkit viittaavat siihen. 1800-luvun lakimiehet olivat hyvin perillä eurooppalaisten valtioiden ja erityisesti Ranskan poliittisesta, oikeudellisesta ja taloudellisesta kehityksestä. Valistusajan

¹⁹ Ks. Kekkonen, Jukka: Suomen oikeuden historiallisia kehityslinjoja. Helsingin yliopisto, Helsinki, 1999.

ihanteet olivat tuttuja silloisille lakimiehille. Descartes oli opettanut taidon ajatella analyyttisesti. Kantin mukaan jokainen ihminen oli oma itsenäinen oikeushenkilö, jolla oli omat itsenäiset oikeutensa ja velvollisuutensa. Saksan yhdistyminen vuonna 1871 antoi saksalaisille lakimiehille mahdollisuuden ryhtyä valmistelemaan saksalaista lakien koonnosta (Bürgerliches Gesetzbuch), joka sittemmin annettiin vuonna 1897 ja tuli voimaan vuonna 1900.

Millaisen selityksen Balzac antaa sille, että Madame Évangélista onnistui käyttämään hyväksi Paul de Manervilleä? Ensinnäkin Balzacilla on synkkä ihmiskuva: ”Aucun code, aucune institution humaine ne peut prévenir le crime moral qui tue par un mot.”²⁰ Avioliiton solmimista edeltävänä iltana madame Évangélista, joka halusi kostaa avioehdon vuoksi, neuvoi tyttärtään seuraavasti: Älä rakasta häntä, älä ole hänen rakastajattarensa, ole hänen vaimonsa.

Romaani päättyy siihen, kun Paul kysyy itseltään: Mitä olen tehnyt heille? Natalie saa kreivittären aatelisarvon, omaisuuden ja vapauden. Hän odotti lasta rakastajalleen. Paul ei koskaan ymmärtänyt, mistä kaikessa oli kyse. Hän oli oman idealisminsa uhri.

²⁰ Balzac s. 212 (vapaa käännös: ”Mikään laki tai instituutio ei pysty estämään sanoilla tapahtuvaa moraalirikosta.”).